

СТУПАНЪ.

ЗЕМЛЕДѢЛСКО-ЕКОНОМИЧЕСКИ ЛИСТЪ.

1 Декемврия 1874.

СТУПАНЪ излиза единъ пѣтъ на мѣсеца съ една притурка. Годишна цѣна е едно бѣло мѣджидѣ.

Съдържаніе: Какво влияние иматъ горите върху ступанството и климатътъ. — За собите. — По народната економия. — За водата. — Разни.

Писма, дописки и съобществованията са испращатъ до издателя Д. В. Хранова въ Видеиъ.

КАКВО ВЛИЯНИЕ ИМАТЪ ГОРИТЕ ВЪРХУ СТУПАНСТВОТО И КЛИМАТЪТЪ.

(Свършва са.)

Ако лѣсовете, горите сж важни за расхладѣване на пре-голѣмата горѣщица и за очистиане на въздухътъ, то сж много по-важни за влагата джждѣтъ, снѣгѣтъ и пр. Опѣзи високи и стрѣмни мѣста, които сж лишени отъ гори, най-много осѣщатъ крайностите измежду влагата и сушата. Ако са случи да вали силенъ джждъ на такива стрѣмни мѣста, дѣто нѣма гори, то ороите завлачатъ съ себе си мѣката и плодовита прѣстъ, и остава само гола мѣртваца, която са напича отъ горѣщото слѣнце тѣй, щото каквото посѣешъ на нея не ще може да расте както трѣба. Но онѣзи мѣста, които иматъ на близо гори, нѣматъ тѣзи крайности: тамъ джждѣтъ малко по малко са спуца и исцѣжда отъ листето и отъ клонито на земята, дѣто водата бързо не са истича и не завлача меката и плодна прѣстъ, но добре напоява земята, отъ дѣто послѣ извираатъ сладки и студени извори; тамъ гѣстото листе и клони закриватъ земята, горѣщите слѣнчеви

зари не могатъ скоро да я изсушаватъ, и тѣзи влага не са простира само въ горите и надъ горите, но и въ околните мѣста. Сжщото може да са каже и за снѣгѣтъ, който не може да са топи, отъ което да ставатъ порои и да завличатъ много отъ меката и плодна прѣстъ.

Лѣте по голѣмите горѣщици и суши много пѣти са случава, щото по нѣколко мѣсеци да не вали нито капка джждъ по широките и пространните равнини, които нѣматъ гори на близо; но ако да би имали, това не ставаше тѣй. Влагата отъ горите образува магла, която са издига на горе въ видѣ на облаци, сѣжстява са, и отъ това става джждѣтъ; а тамъ дѣто нѣма гори на близо, ако и да са издига по нѣкогажъ малко магла, но тя, като слаба и неподпомогната отъ горската, распрѣсва са и са изгубва въ атмосферата—въздушното море.

Ами що да кажемъ за силните вихрушки и пагубни градушки, които правятъ страшни пакости и опустошения тамъ дѣто преминатъ!? Тѣ не могатъ да върлуватъ до толкова съ таквази сила въ отдалечените отъ морето и обрасли съ гори мѣста, както въ край-

морските страни. Ние знаемъ, че когато на едно мѣсто е топло, а на друго студено, то топлиятъ въздухъ, като по-лекъ отъ студениятъ, издига се на горе, а на мѣстото му дохожда студень, отъ което става движение (размърдване) на въздухътъ, а отъ това движение на въздухътъ става вѣтаръ, вихрушки и пр. А по причина на голѣмата разлика между топлината на морето и сушата, въздухътъ по моретата е въ непрестанно противно движение, което при бързото променение на вѣвякашната атмосфера, може да се преобърне въ силно движение на въздухътъ, което ние наричаме *вихрушка*. Такива вихрушки, или други силни и студени вѣтрове, както и градушки, не могатъ да правятъ толкова пакости, ако има гори, лѣсове, които да имъ затварятъ пътятъ.

Освѣщъ това, горите иматъ голѣма важностъ и за самата земна повърхнина, т. е. за почвата, която е основа (темелъ) на земледѣлието.

Когато искаме да осигоримъ брѣговете на рѣките и потоците, за да не ги сабаря и завлача водата, или пакъ да зацѣлимъ пѣкои стрѣмни мѣста, за да не са сабарятъ и развалятъ, то, както знаемъ, най-доброто срдѣство е да садимъ дървета и на едното, и на другото мѣсто. При водите са сядятъ такива дървета (дървеса), които обичатъ влажна земя, като върби и пр., а на суха земя—такива, които растатъ на суша, като питомни дървета, ясенъ и други такива. А то е най-сигорното и най-евтино срдѣство, съ което можемъ да си помогнемъ да не са изгубва много отъ земята ни; защото корените на дърветата държатъ земята да не са сабаря и завлача отъ водите. Стрѣмните мѣста, лишени отъ дървета, а

изложени на дъждѣтъ, снѣгѣтъ, вихрушките и пр., рано или късно ще са обхрпнатъ на сухи и безплодни голи земи, защото, както и по-горе казахме, пороните отъ дъждовете и снѣговете ще завлѣкатъ плодната прѣстъ въ ниските мѣста.

Отъ казанното до тука сѣки разбира, че лѣсове, горите иматъ голѣмо влияние както на ступанството, тъй и на човѣческото здравие. Съ малко думи, горите ни сж необходими като катдневниятъ хлѣбъ; безъ тѣхъ ние ще бъдемъ злочести въ много отношения. Като е тъй, заслужва ли да са обхрпне сериозно внимание на нашите гори, които имаме и които, както сме са заловили, мислимъ да истребимъ съ вѣршенно? Тогава нашето положение ще бжде въ много отношения по-лоше, отъ колкото днесъ.

По другите страни хората отдавна вече са разбрали тѣзи истина и сж са погрижили да изнамерятъ срдѣства, съ които да могатъ предвари злото, което е очевидно. Тѣй на пр. тѣ сж отворили особенни училища, въ които са учи и преподава наука за горарството, и отъ които училища излизатъ вѣщи хора по тѣзи частъ. Тѣзи вѣщи хора въ горарството са настаняватъ да управляватъ горите, като даватъ планове какъ да са сѣкатъ, сѣятъ или сядятъ. Може да са види чудно на пѣкои отъ нашите читатели като имъ казваме, че по други страни са сѣятъ и сядятъ гори, но нека не имъ са види чудно, защото те е нито невъможна, нито мъчна работа. По онѣзи страни човѣкъ не ще може да намѣри пейде дърва сѣчени млади както по насъ; тамъ са сѣкатъ само дебѣлите и старите дървета, които са правятъ на цѣпеници, и тѣй са продаватъ или горятъ.

Ние знаемъ, че на много мѣста и

мнозина отъ нашите скотечественици притѣжаватъ гори; знаемъ още че и много гори сѣ общи, подъ надзорѣтъ на правителството, които са сѣкатъ отъ жителите на близките села; но нито едните, нито другите са сѣкатъ съ нѣкакавъ редъ. Ако искаме да избѣгнемъ злите сѣтнини, които може да са случатъ отъ изсичанieto и искорѣняванието на горите, то нека са погрижимъ съ време за това. Намъ е не възможно да разправимъ тука за сичко подробно какъ да са сѣкатъ горите и пр., но само ще спомѣнемъ, че не трѣба да са изсичатъ младите гори, но да са оставятъ да порастатъ; а старите да са раздѣлятъ на нѣколко части (парчета) тѣй, щото сѣка година като са изсече едно парче да са остави послѣ за нѣколко години дорде порастатъ и ставатъ голѣми дървета. Ние препорѣчваме това на вниманието на нашите скотечественици, които иматъ възможността да спомогнатъ въ това отношение. Това трѣба да са земе въ внимание и отъ честното ни правителство.

ЗА СОБИТЕ.

Топлината въ стаите, дѣто живѣятъ зиме хората, трѣба да е угодна, и то споредъ занятията имъ. За онѣзи хора, които работятъ сѣдишкомъ, било душевно-умствено, — или тѣлесно, собите имъ трѣба да бждѣтъ топли 13—16° по Реомюра. Колкото по-тежка и помъчна работа работи човѣкъ, толкова и по-малко трѣба да е топла стаята му, въ която работи. Но онѣзи хора, които цѣлъ день иматъ работа по вѣнъ, на пр. селените, ловците (авджиите) и пр., желаятъ да бжде собата имъ по-топла, защото иначе лесно би са простудили. Въ спалните стаи, дѣто спятъ

здрави и възрастни хора топлината не трѣба да бжде повече отъ 12 по Реом., т. е. не много горѣщо; но тамъ, дѣто има малки дѣца и пѣлзатъ по подѣтъ (дюшеме), собите трѣба да бждѣтъ по-топли, защото винаги е по-студено близо до подѣтъ, отъ колкото на горе. Много е добро за дѣцата да са постила подѣтъ, — билъ отъ дѣски или прѣстъ, — съ нѣкоя рогозка или съ друга постелка.

Топлината въ стаити трѣба да бжде, колкото са може, еднаква. Много стоплена соба ако истине скоро, лесно са простудява човѣкъ; отъ това човѣкъ лесно добива кашлица, хрупутица (мърхавица), жѣбоболие и други болѣсти. Най послѣ, съ топлението на собите не трѣба да са разваля вѣздухѣтъ, на пр. съ димъ (пушакъ), съ прахъ, съ вѣгленна киселина и пр., нито нѣкъ много да изсѣхва (вѣздухѣтъ).

А кой начинъ топлението е най-добаръ? На нѣкои мѣста по насъ, а особено по селата, кладатъ огънь на камината (баджа), и съ това са топлятъ; но този начинъ топление не е добаръ, едно защо излѣзва май скѣпичко, и друго защото топлината въ стаята не е еднаква.

Въ послѣднѣо време захванаха на много мѣста и по насъ да си топлятъ стаите съ желѣзни соби. Желѣзните соби бърже стоплятъ стаите, и то толкова по-бърже, колкото сѣ по-тънки; и тѣй соби отъ тънко желѣзо са нагорѣщаватъ и по-скоро стоплятъ стаите, отъ колкото собите изъ дѣяно желѣзо. Но защото стоплените стаи съ тѣзи соби скоро истиватъ, то трѣба да гори непрестанно огънь у тѣхъ, а то е, разумѣва са, доста неудобно, мъчно и скѣпо.

Отъ сгорѣщените желѣзни соби са

напълватъ ставите съ много въгленна киселина, която е отровна за човѣка и за която разказахме миналите броеве на листътъ си. Желѣзните соби бърже нагрѣватъ въздухътъ, който и бърже изскъхва, а такавъ сухъ въздухъ заѣдѣствува на нашите дихала, именно на носътъ, на устата, на гѣталката, на душникътъ и на бѣлиятъ дробъ; отегчава говорението, дразни слабите и болни дробове на кашлица, даже и на хранение кървъ. Освѣтъ това на желѣзните соби са осмърдяватъ множество органически (орждни) и неорганически (неорждни) вещества, които са дигатъ въ видъ на прахъ и които издаватъ негодна воня. Тѣзи соби за да не истиватъ бърже, на нѣкои мѣста ги обзидатъ извътре съ тухли и помазватъ съ глина; защото тухлите поематъ много топлина и я задържатъ повече време, а оттова и стаята бива повече време топла. Отъ казаното до тука за желѣзните соби явно са види, че сѣ вредителни за здравето. Мнозина учени и вѣщи доктори препорѣчватъ, щото вредителните желѣзни соби да са изхвърлятъ изъ училищата.

Глинениите или прѣстени соби сѣ най-добри и най-здрави, защото полека, но еднакво и добре стоплятъ нашите стаи, а и тѣи бърже не истиватъ, както желѣзните соби. На нѣкои мѣста по насъ сме виждали да сѣ си направили собите между стѣната, която раздѣля двѣ стаи, ужъ да топятъ и двѣте тѣзи стаи, но това не е добро, защото стѣната зема на себе си много топлина. По тѣзи причина сѣка соба би трѣбало да е отдалечена до една педя и повече отъ стѣната.

Захванаха и по насъ да правятъ талпва соби, които са палатъ вътре въ стаята, която ще са топла. За такива соби трѣба да има доволно въздухъ,

защото иначе не би горѣли дървата. Ако затулимъ или затворимъ на пр. духлото на собата и устата на вратичката, отъ дѣто са пали собата, то тутакси ще угасне огъньтъ, защото не може да дохожда въздухъ до пламакътъ. Тѣи сѣщо не ще може да горѣ добре огъньтъ въ собата, ако духлото е затрупано съ пепель, защото въздухътъ не може свободно да преминава презъ собата. За това е добре да са чисти духлото преди да са запали собата. Но пакъ не трѣба да преминава много въздухъ презъ собата, защото излазя на вънъ много топлина. Когато са запали собата, трѣба да са турятъ повече дърва на веднашъ, а не по малко; защото ако туряме често, но по малко дърва, то ще изгорятъ много, но безъ полза. Ако са затвори духлото на собата преди да са изгорѣли сичките въглища, то въгленната киселина, която излазя изъ въглищата въ видъ на синъ пламакъ, — както и омази отъ мангалите, — напълва стаята. Много хора сѣ умирали, както знаемъ, отъ тѣзи въгленна киселина. За да не са случаватъ такива нещастия, не трѣба да са внасятъ въ ставите мангали съ неразгорѣли въглища, които издаватъ синъ пламакъ. Освѣтъ това, да не са затваря или затуля духлото на собата, дорде не са разгорятъ добре въглищата. Ако са случи да припадне нѣкой отъ мангалъ (въгленна киселина), трѣба тутакси да са изнесе вънъ на чистъ въздухъ, или ако това не е възможно, тутакси да са отворятъ вратата и прозорците на стаята, за да са промени отровния въздухъ съ чистъ. Подиръ това да са раскопчеятъ тѣсните му дрѣхи, да са тури сѣдншкомъ, и да са попрѣска по лицето и по гърдите съ студена вода, или да са полъе по главата и по шията съ вода

тъй, щото примръдватъ да захване да диха. Подиръ това да са трис по ръцете и по краката за да захване пакъ да обикаля кръвта по цѣлото тѣло, и да му са дава да смърка съ носѣтъ оцетъ, и то до тогава, дорде захване да киха и да кашли. Ако може да гълта, нека му са дава да пие черно кафе. Между това добре е да са повика, — ако има, — и лѣкарътъ, защото въ нѣкои случаи неговата помощ е необходима.

За да са предварятъ сичките лоши сътнини, които може да послѣдватъ отъ собите и мангалите, трѣба за това да са погрижатъ пай-много нашите добри ступанки, които сж и отговорни почти за сичко, що би са случило въ къщи. Нека зематъ горните ни бѣлѣжки въ внимание.

ПО НАРОДНАТА ЕКОНОМИЯ.

Какво праватъ хората, а какво правимъ ние.

Богатството на единъ народъ не сж сжстои само въ материялни му имотъ, но въ сръдствата, съ които си той упражнява.

Louis Say.

Ако хвърлимъ малкъ единъ погледъ върху състоянието на нашиятъ бѣденъ народъ, то, за жлостъ, ще ся увѣримъ, че той си е наистина бѣдентъ, не само за това, защото нѣмаме почти нищо, но и за това, защото ако сѣ така продължаваме, то и нѣма никогда нищо да имаме! —

Прочувятъ економъ Кери, като размишлявалъ веднѣжъ върху това, да познае въ какво ся сжстои истинското богатство на нѣкой народъ, свърши мисалта си съ едно много любонитно доказателство. За точно разумѣние на неговото излагане, той зелъ и начерталъ една пирамида, на която за основа турилъ земледѣлнето, сръдната на тая пирамида държи индустрията, а на върха оставилъ търговията, и казалъ: „Всѣки единъ народъ, у когото развитието на земледѣлнето, на индустрията и на търговията

е достигнало до такава степенъ, щото да стоятъ помѣжду ся въ такава сѣразмѣрность, въ каквато ся намѣрватъ основата, сръдната и върхатъ на тая пирамида, само такъвъ народъ, казва той, може да каже за себѣ си че е наистина богатъ, а друго-яче никакъ.

Сега нека сжди сѣки читателъ каква важность има сѣка една отъ тия части на пирамидата въ цѣлата пирамида, и самъ послѣ ще познае каква важность иматъ и тѣзи думи Кери-ови за сѣки единъ народъ, и най-послѣ нека си направи читатели сравнение за важността имъ и за нашиятъ народъ.

Имамъ намѣренне да говоря тука за нашето земледѣлане, защо сички-си знаемъ, че природата сама ся въ това старае по-много за насъ, отъ еолкото ние си сами, нито нѣкъ искамъ да говоря за състоянието на нашата търговия, защото и самитѣ наши търгонци въ сегашно врѣме познаватъ до колко е остало вѣче отъ нейната сладость за насъ! Единчкото нѣщо, върху което ще си позволи да поговоря въ този си членъ е да поразгледамъ каква е индустрията у насъ, защото както вѣче знаемъ, спорѣдъ Кери тая е която свързва земледѣлнето и търговията и която има най-годѣмо влияние върху тѣхното развитие.

Много лесно бихме били готови съ това, ако земахме да разгледаме каква е сега у насъ индустрията, защото само съ думата „ни каква“ би сме напълно отговорили на тоя въпросъ; за това по-добре ще бѣде, мисля, ако поговоримъ върху това, каква трѣбва да бѣде. —

Прочувятъ мѣжъ Хумболдъ, който ще бѣде, мисля, познатъ на сичкитѣ почти читатели, написалъ въ една отъ своитѣ книги, а именно въ своего списание подъ име Козмосъ (Свѣтъ), слѣдующите мѣдри думи: „Блаженството и богатството у ония народи, у които индустрията е остана на надирѣ и които не познаватъ нуждитѣ за нейното подигване, не прѣменио трѣба да паднатъ (!) кога то иде, а още по-вече тамъ, кадѣто единъ народъ сж много по-напрѣднали въ това!“

Не зная дали си е помислямъ Хумболдъ

на това, когато е писалъ тѣзи думи, че почти въ цѣлъ свѣтъ нече има никой за когото да имамъ тѣзи думи подобна важность, както сега за нашия народъ!

Мнозина ще попитатъ: а съ какво ни могатъ помогна фабриктѣ въ това? — Ползата отъ нѣхъ е много голѣма:

- 1). Съ фабриктѣ можемъ си сами приготви сичкитѣ нужди намъ произвѣдения и тогазъ нече бждемъ принудени да ги купуваме скъпо и прескѣпо отъ чужденциѣ и да изнасяме паритѣ си изъ земята ни, съ което убиваме и земедѣлнето и нашата търговия! —
- 2). Ако да имаме свои фабрики, нещѣхме да окрадваме ежедневно нашата богата земя съ сурови произвѣдения и да ги продаваме ефтино на чуждите хора, отъ които они да печелятъ, като че не ни дава сичко това природата за наша полза!
- 3). Да бѣха и у насъ развити толкова индустриалнитѣ завѣдения, както това виждаме у другитѣ народи, то никога не бихме си оплаквали отъ днешнитѣ лоши алажш-вериши, но и у насъ би веднѣжъ цѣфнала търговията и се оправило земедѣлнето, които сѣ главнитѣ извори на народното богатство.

Много други още подобни ползи могатъ наведѣжъ тука, които би ни принесли фабриктѣ. Но ние какво вършимъ?! Сѣднали сме и са чудимъ на искусството на чужденцитѣ, и тогазъ, когато тѣ съ най-голѣмата лѣснотия печелятъ паритѣ си, ние си се продължаваме да се оплакваме отъ лоши алажш-вериши, и ако би съ нѣколко чистотия спечелили 2 пари, то и нѣхъ бѣрзаме да ги поднесемъ пакъ на чуждитѣ хора за да си купимъ отъ нѣхъ хубави ченийки, добри стжклени иѣщи, хубави суевна, шекеренецъ да си усладимъ бахвето, хубави столове, красни маси, добри каруци и др. и др. много подобни, отъ които нито едно не можемъ си сами направити; но за това защото можемъ да си наслаждаваме на нѣхнво добро, то даваме и послѣдната си аспра да си ги купимъ, на подиръ това нека да не си чудимъ какъ иѣщитѣ, французитѣ, англичанетѣ и др. могатъ лѣсно да печелятъ, а нашата търговия отъ день на день отслабва и пропада, (ако можемъ каза че имаме търговия).

Статистиката ни доказва, че у сѣки единъ народъ, кадѣто индустриалнитѣ завѣдения сѣ доста развити, че сѣки такъвъ народъ, казвамъ, приема сѣка една година по нѣколко милиона по-вече отъ колкото той дава; а отъ това произлиза че и у сѣки единъ подобенъ народъ ще се развива търговията и земедѣлнето много по-добре отъ колкото тамъ кадѣто повече си изнася изъ земята отъ колкото си внася. За да докажа по-добре тѣзи истини, мисля, че по-добрѣ ще сторя, ако остава самитѣ числа да отговарятъ за мене.

Чешкитъ економъ докторъ Веднеръ при-
вожда въ новата си сега издадена книга (Národní hospodárství) слѣдующитѣ броеве:

Въ 1873 год.	сѣ изнесло, а сѣ внесло	
	Миллиони	Долари
Въ Евр. Англия	— 1620	— — 2020
„ Сев. Амер. Щати	640	— — 880
„ Франция	— — 790	— — 840
„ Германс. съюзъ	590	— — 630
„ Евр. Росия	— 390	— — 360
„ Белгия	— — 230	— — 340
„ Нидерландия	— 260	— — 330
„ Австр.-Унгария	— 310	— — 300
„ Италия	— — 230	— — 260
„ Евр. Испания	— 90	— — 130
„ Швейцария	— 60	— — 120
„ Турско	— — 160	— — 80

Чуждитѣ хора знаятъ какъ да сиѣчелятъ отъ сичко каквото имъ падне на ржката, а ние не можемъ нито отъ това, което ни дава и природата за полза. Че това е така, нека докаже слѣдующиятъ ми примѣръ.

Сѣки знае, че нашата мила татковина е украсена и сѣ гордѣе прѣдъ другитѣ земли съ извънредната си дарба на едно познато намъ растение; това е лозата. Другитѣ народи, както наиръ въ Франция, продаватъ сѣка година по-вече отъ 54 милиона ведра (1 ведро 44 оки) и печелятъ отъ него около 1750 милиона гроша! Пѣмско продава 37 милиона ведра и печели 1700 милиона гроша, Унгария—24 милиона ведра и приема по-вече отъ 1000 милиона гроша, и то по-вече вино, което приготвятъ искусствено химически, безъ да иматъ достаточна лозя. А ние какво правимъ?! — Отъ толкова лозя и до сега не сме можали нито веднѣжъ да си похвалимъ, че тая или оная година сме спѣчелили толкова и толкова отъ вино! А ка-

кво ся извършва съ спикото това вино? — Напразно ся разнесе и пропие така, щото никой отъ него не може видѣ нѣкоя полза! Да бѣха на нашето мѣсто френцитѣ или други, то тѣ щеха да знаятъ друго яче какъ да спечелятъ съ него; тѣ би ся приготвили фабрики, съ които би приготвляе вина, които лѣсно и скъпо ся могатъ прода. А нашитѣ явна, ако и отъ много хубаво грозде, какъ ся нехаресватъ на хората, и то за това, защото незнаемъ да ги приготвимъ. Да имаме нуждитѣ фабрики и да знаехме да приготвимъ съка година баремъ най малко 10 милиона вѣдра вино, пакъ бихме печелили по-вече отъ 800 милиона гроша! А отъ таквизи печелби, мисля, че би билъ другояче въ състоянието си нашия народъ, и както земедѣлнето така и търговията би у насъ ся развили много по-добре. Или ние си мислимъ, че не можемъ извърши това; нито една важна причина не ни приписува въ това. Както самата ни земя е въ най-големата си способностъ да дава добри и плодородни лози, така също и климатическитѣ отношения сж най-изряднитѣ въ това, а съкой знае, че нашето грозде е прѣвасходно, стига само да знаехме да направимъ отъ него и прѣвасходни вина, на кой знае да ли и ние небихме станали французи (?!).

(Продължава са.).

Михаилъ Георгиевъ.

ЗА ВОДАТА.

Водата ни е тъй потрѣбна както и въздухътъ; ти ни е главна хранителка: безъ вода не могатъ да живеятъ ни хора, ни животни, ни растѣния, — растѣнията би изсхнали, а животните и хората би измрѣли. Безъ вода земята щеше да бѣде гола пустиня. Незмѣрно много вода има въ моретата, рѣките, езерата, блатата и потоците. Двѣ трети отъ земната повърхнина е покрита съ вода, а само една трета часть е суха земя, т. е. третата часть на нашата земя е покрита съ вода, а само една часть е суха земя. Тѣй също и тѣлото на човѣка и на другите животни, както и на растѣнията, са състоятъ отъ три части вода, а една часть сухи вещества. Тѣжнината на водата е голѣма, за това ти може, като тече или пада отъ високо, да върти голѣми коледа на воденици и фабрики.

Въ природата водите, малко или много, не сж сжвсѣмъ чисти, защото у тѣхъ има растопени разни земни частици, вжгленна киселина и други солени и горчиви соли. Въ кладенчевата вода има по-много растопени соли, а въ текущата — по-малко. Най-чиста вода е дъждовната. Чистата вода, която пиеме, химически не е чиста. Сжвсѣмъ чиста вода, въ която нѣма никакви други смѣси, е съставена отъ водородъ, — за който по-долу ще раскажемъ, — и отъ кислородъ, който намъ е вече познатъ. Таквазъ вода е безъ цвѣтъ (боя), вкусъ и джхъ (миризма).

Чиста вода може са доби отъ обикновенната рѣчна, сѣбжна, или кладенчева вода, като са превари и прѣобжрне на пара, — както са преварава ракия, когато истине; парата са обрѣща пакъ на вода и такава вода са нарича преварена (дестилирана), и са употрѣблява въ спичарните и въ химическите лаборатории (кабине, стан, дѣто са правятъ разни химически опити и пр.).

Вода, въ която са намиратъ разни соли, като варовити, желѣзни и др. т., казва са яка (корава, дебѣла, тѣжка, каквато е по кладенците); ако ли нѣма у нея много такива соли, тя са казва мека (лека, каквато е дъждовната, сѣбжната и рѣчната). Познато ни е, че мѣсо и бобъ, ако са варятъ въ корава вода, не могатъ да са сварятъ лесно. Причината на това е тѣзи, щото жърната на боба са покриватъ и завиватъ отъ реченито соли като съ нѣкоя люспица, а топлината не може да мине презъ нея на вжтре въ бобътъ или въ мѣсото. Въ таквази вода не могатъ да са ператъ нито дрѣхи, защото варѣтъ, който са намира въ тѣзи вода, сжединява са съ една часть отъ сапунътъ и правя варовитъ сапунъ, който не може да са растопи въ водата, но плува надъ нея и не може да са сжедини съ нечистотните и кърпѣтъ на дрѣхите. Какъ може са поправи таквази вода, по-долу ще кажемъ. Разбира са, че мѣката вода (рѣчната, дъждовната или сѣбжната) е много по-добра за пране, за варение бобъ или мѣсо: но ако нѣма таквази, то ще са употрѣби каквато има, само грѣба да са поправи.

Водата, що са намира по земята, дѣли са: на дъждовна и сѣбжна, която е най-чиста за преваряване; на и з в о р и а и к л а д е н ч е в а, въ която има много вжгленна киселина и разни соли; на рѣчна или тѣ-

куща, които е станала отъ изворната и пр.: на морска и, най-послъ, на минерална.

Ръчната или тѣкущата вода е изгубила въгленната киселина; но въ нея има размиесени много животни и растителни вещества, както и прѣсть, отъ която и бива мътна и не добра за пиење. Таквази вода, както казахме, е добра за пране и за готвене.

Дъждовната вода, като тече подъ земята, растопява солите, които са намиратъ въ земята, а, най-послъ, излиза пакъ на земната повърхнина като изворъ, и са казва изворна вода.

Изворната вода са различава отъ дъждовната по това, че има—както спомнахме—много въгленна киселина и разни соли. Вода, въ която има въгленна киселина—изворната—е много добра за пиене. Въ нужда може да са пие и ръчна вода, но трѣба понапредъ да са пречисти.

Добрата и здравата вода за пиене трѣба да е съвѣстѣ чиста и безъ боя—бистра; когато са налива въ чаша или въ другъ съдъ да исквърля искри, които сж доказателство, че въ нея има въгленна киселина и въздухъ, и, най-послъ, да бжде сладка и да нѣма никаква воил (лоша миризма). Водата за пиене лѣте трѣба да е по-студена, а зиме—по-топла отъ въздухъ.

Изворни води, въ които има растопени много отъ нѣкои соли, наричатъ са рудни или минерални води (Mineral wasser). Болнавите и недъгави хора пиятъ и употребяватъ такива минерални води, като лѣкъ (цѣръ) за нѣкои болѣсти.

Киселите води иматъ въ себе си много въгленна киселина, горчивите—горчива соль: други води пакъ иматъ много желѣзо, растопено съ помощта на въгленната киселина. Нѣкои извори иматъ симпуръ (сѣра, шупель, кюкюртъ), а други желѣзо; първите са казватъ симпурни или кюкюртени води (бани) а послѣдните—желѣзни. Едините и другите бани сж добри за къпане, и цѣлителни за нѣкои болѣсти. Такива бани по Европа има много, а така сжщо и по насъ като въ Калюферъ, Казанлъкъ, Желѣзникъ (Стара-Загора) и другаде.

ВОДОРОДЪ.

Водородътъ въ чистъ видъ е въздухообразенъ-прозраченъ газъ безъ цвѣтъ (боя), безъ

дъхъ (миризма) и безъ вкусъ. Водородътъ е добилъ името си отъ това, че е главенъ съставъ на водата, т. е. съединенъ съ кислородътъ образува водата. Чистъ водородъ са добива отъ водата; но колкото и да я стопимъ, тя не ще да са раздѣли въ кислородъ и водородъ, а ще са преобърне на пара. Но за да можемъ да отдѣлимъ водородътъ, трѣба да туримъ въ водата такива нѣща, които иматъ свойство да са съединяватъ съ кислородътъ. Тѣй на пр. ако гудимъ малко калиумъ (пепеликъ) въ водата, ако ще би и студена, то кислородътъ ще са съедини съ калиумътъ, а водородътъ са освобождава и са издига въ видъ на пара, та може лесно може да са набере въ нѣкое стъкло. Ако прекараме водна пара презъ нѣкоя свѣтнала отъ нагрѣвано желѣзна лула и друго, кислородътъ отъ парата са съединява съ желѣзото, а водородътъ са освобождава.

Водородътъ е $14\frac{1}{2}$ четиринайсетъ и половина пѣти по-лекъ отъ въздухъ, та за това и пѣлнятъ съ него балоните съ които хората ходятъ по въздухъ като птици. Чистиятъ водородъ задушавя животните и умиратъ отъ него; тѣй сжщо въ него не може да горн и запалена свѣщъ. Ако са смѣсятъ двѣ части водородъ съ една часть кислородъ и ако запалимъ тѣзи смѣсъ, то ще направятъ такъвъ голѣмъ прасакъ (гръмъ), щото и най-якиятъ съдъ може да са строчи и наоколо стоящите хора да повреди. За това са и нарича тѣзи смѣсъ отъ кислородъ и водородъ гръмливъ газъ.

РАЗНИ.

— Лѣкъ противъ изгорено —Добаръ лѣкъ за изгорено е глицеринъ, или ако са намаже изгореното мѣсто съ калодномъ; и двата тѣзи лѣкове са намиратъ въ сѣка синцерил. Но ако не са памѣри нито единъ отъ тѣзи два лѣка, то добре ще бжде ако са намаже изгореното мѣсто съ бѣлтъкъ отъ яйце, или съ медъ.

— Дърво да не гние. —Най-доброто средство да не гние дърво е катранътъ, съ който трѣба добре да са намаже. Съ това срѣдство са служатъ въ Англия, въ Франция и въ Белгия.

— Преглѣдайте сѣи дѣбите си. —Ние напомняме на нашите ступани да позабикалятъ сегизъ тогизъ сѣидбите си и да ги поирѣгладватъ, особенно тогизъ, когато е валило много снѣгъ и когато са е топило, за да не би да са е задържала нѣйде на посѣяните ниви вода, която много повреджа сѣидбите. Ако има нѣйде по нивата такивази застояна вода, нека са испуца да истича.